

УДК 343.974(477)

Севрук Володимир Геннадійович – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ;

Павленко Сергій Олексійович – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ

Заходи протидії транснаціональному наркобізнесу, що вчиняється представниками окремих етнічних груп

Здійснено аналіз транснаціонального наркобізнесу, яким займаються особи циганської національності. Розглянуто протидію незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів як один із пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів на сучасному етапі розвитку української держави.

Ключові слова: наркобізнес; транснаціональна злочинність; етнічні злочинні угруповання; особи циганської національності; заходи протидії.

Глобалізація суспільства не лише сприяє позитивному взаємопроникненню культур, зміцненню потенціалу країни завдяки долученню до кращих світових інтелектуальних надбань, вивченню досвіду закордонних країн під час вирішення суспільно важливих питань, а й призводить до активізації етнічної злочинності на транснаціональному рівні, удосконалення її форм.

Збільшення масштабів етнічної злочинності становить реальну загрозу для безпеки держави й суспільства, адже вона посилює свої позиції з огляду на монополізацію багатьох видів

протиправної діяльності, відсутність надійних механізмів протидії їй. Етнічна злочинність є складним завданням для будь-якої структури правоохоронних органів світу.

Традиційними сферами діяльності етнічних злочинних формувань є: торгівля незаконним товаром (контрафактна алкогольна продукція, наркотичні речовини, зброя тощо), надання незаконних послуг (наприклад, проституція, підпільний гральний бізнес), а також вбивства на замовлення чи з метою заволодіння майном потерпілого тощо [1, с. 902–903].

Одним із найнебезпечніших видів організованої злочинності, крім зазначених, є незаконний обіг наркотичних засобів (наркобізнес), що має тенденцію до зростання й загрожує національній безпеці не лише України, а й планетарній загалом, оскільки йому притаманні транснаціональний характер, професіоналізм, висока технічна оснащеність злочинних угруповань, наявність власної розвідки та контррозвідки, оволодіння новітніми формами й методами протидії правоохоронним і судовим органам.

Унаслідок поширення наркобізнесу виникає низка проблем: наркоманія від препаратів опіатної групи, викликана кокаїном, від зловживання препаратами коноплі, наркоманія, спричинена амфетамінами (метамфетаміном), ефедренова наркоманія, а також така, що викликана галюциногенами (ЛСД, псилоцибіном і мескаліном) [2, с. 7–11]. До того ж, наркобізнес спричиняє збільшення кількості хворих на наркоманію, активізує корисливо-насильницьку злочинність.

Першим міжнародним органом, створеним у 1909 р. для боротьби з наркозлочинами, стала Шанхайська опійна комісія [3, с. 118]. Вона координувала співпрацю держав у цій сфері та ухвалила дев'ять резолюцій із питань боротьби з незаконним обігом наркотиків, який уже тоді було кваліфіковано як міжнародний кримінальний злочин. Ця проблема набула актуальності в СНД лише в 1918 р., коли Народна Рада Комісарів прийняла рішення про нещадну боротьбу зі спекуляцією кокаїном. З 1928 р. було заборонено обіг кокаїну, гашишу, морфію, героїну та деяких інших наркотичних речовин, а з 1934 р. – посів опійного маку та індійської коноплі [4, с. 111]. Протидія незаконному обігу наркотиків залишається актуальною донині. Адже, з огляду на

набуття міжнародного й транснаціонального характеру, ця проблема притаманна не одній конкретній країні, а стосується практично всього світового простору.

Особливу роль у цьому бізнесі відіграють особи циганської національності, які на цей час учиняють переважну більшість злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів.

Традиційно наркобізнес із похідними макової соломки контролювали етнічні кримінальні угруповання, членами яких були особи циганської національності. Циганські наркомережі почали формуватися наприкінці 80-х рр. ХХ ст. – прибуток від реалізації одного мішка макової соломи становив тоді 1500 карбованців. Остаточо циганські угруповання утвердилися на цьому ринку на початку 90-х рр. ХХ ст.: майже кожне велике місто України на той час забезпечувалося наркотиками завдяки їх діяльності [5, с. 180].

В Україні одним із найчисельніших і найпоширеніших злочинних угруповань, сформованих за етнічною приналежністю, є злочинні угруповання циган. Діяльність таких угруповань передбачала незаконний обіг наркотичних речовин. За даними МВС України, циганам належить ланка роздрібної наркотогівлі безпосередньо на вулиці. Щонайменше 30 % наркоринку «прикривають» саме цигани [6].

Окремі аспекти протидії злочинам у сфері незаконного обігу наркотиків, які вчиняють етнічні злочинні угруповання, досить ґрунтовно висвітлено в працях знаних учених різних країн. Цій тематиці присвятили свої дослідження такі науковці, як П. П. Андрушко, В. М. Всеволодов, Ю. А. Вакулін, І. М. Гриненко, О. М. Джужа, А. П. Закалюк, А. М. Кустов, О. І. Козаченко, Є. К. Марчук, В. В. Матвійчук, А. А. Музика, В. О. Навроцький, Д. Й. Никифорчук, В. С. Овчинський, В. В. Петров, В. Д. Пчолкін, В. П. Філонов, М. С. Хруппа, С. Д. Шапченко, В. Ю. Шепітько та ін. Кожен із цих авторів зробив суттєвий внесок у вивчення та розроблення певних заходів щодо протидії розглядуваному явищу, систематизувавши як позитивні, так і негативні наслідки боротьби з ним.

Метою статті є дослідження транснаціонального наркобізнесу, яким займаються особи циганської національності, а також вивчення окремих заходів щодо протидії цьому явищу.

Цигани – це нащадки каст, що мешкали в центральній, північній та північно-західній частині Індії, яку почали покидати з військових, економічних, кастових та внутрішньополітичних причин з кінця I тис. до н.е., хоча існують припущення й щодо більш раннього їх виходу та продовження міграції до кінця XIV ст. – та початку XV ст. Ці особи проживають у багатьох країнах Європи, Передньої та Південної Азії, а також у Північній Африці, Північній і Південній Америці та Австралії. Вони пропорційно розселені всією земною кулею та вважаються розсіяною етнічною спільнотою, що містить у собі близько 80 етнічних груп, які мають спільне походження й мову.

Згідно з різними даними, загальна кількість осіб циганської національності у світі становить від 5 до 11 млн [7]. Інші вважають, що лише в Європі їх мешкає від 10 до 12 млн [8], а в Україні (відповідно до перепису населення 2001 р.) – 47 587. Згідно з даними циганських організацій, ця цифра інколи сягає від 100 до 400 тис. осіб.

Як уже було зазначено, особи циганської національності є активними учасниками наркобізнесу в усіх регіонах України. Відсутність стабільного прибутку спонукала багатьох із них до сумнівного заробітку. Частина циган зрозуміла, що виготовляти й збувати наркотики набагато вигідніше, ніж заробляти на життя звичайним ворожінням на картах або шахрайством. Торгують цигани тим, що дешевше та простіше, здебільшого маковою соломкою й екстракційним опієм [9]. На сьогодні найбільш популярними з-поміж наркотиків є опій-сирець і героїн (опійна група). Рідше вони продають наркотики каннабісної групи (марихуана, гашиш, гашишна олія) [10, с. 15–17]. Цигани є неабиякими конкурентами для перевізників і продавців наркотичних речовин із Середньої Азії та Кавказу.

Асоціації наркоділків різноманітних національностей мають свої особливості та методи. Злочинні угруповання, що діють у різних регіонах України, рідко є багатонаціональними за своїм складом. Вони змушені співпрацювати з тими структурами, що діяли досить активно на території колишнього СРСР, насамперед зі злочинцями з Росії, Таджикистану, Казахстану, Грузії, Азербайджану. Саме останні є найбільш активною силою

на ринку наркотичних речовин у низці регіонів. Ситуація ускладнюється тим, що вихідці з цих країн, придбавши в Україні житло, стали її громадянами. Водночас більшість із них є наркокур'єрами або резидентами, вони знають наші традиції, «слабкі місця», чим користуються у власних цілях [11].

Балтійські держави, Білорусь та Україна утворюють геополітичний пояс, з одного боку, між Південно-Західною Азією й Російською Федерацією, з іншого – Польщею, що є основним каналом незаконного постачання наркотиків до Німеччини, Бельгії, Люксембургу, Нідерландів, Великобританії та Північної Ірландії [12]. Про це свідчать сталі канали транзиту й увезення наркотиків до України. Останніми роками спостерігається збільшення обсягів постачання контрабандних психотропних речовин (амфетамінів і метамфетамінів) та наркотиковмісних медичних препаратів. Зазначене зумовлено нижчою їх вартістю порівняно з героїном і кокаїном та зростанням попиту на них у молодіжному середовищі [13].

Для типового злочинного нарколанцюга «заготівник – перевізник – продавець» якнайліпше підходять циганські родоплемінні стосунки. Нині цілі сім'ї займаються наркобізнесом, швидко накопичуючи фінансові статки.

Наркобізнес передбачає не лише збут, а й постачання наркотичних засобів. Останнє саме найбільш тісно пов'язане з кримінальною міграцією [14]. Незаконна міграція осіб циганської національності сприяє іншим видам злочинності – торгівлі зброєю, контрабанді, проституції, крадіжкам і вивезенню автотранспорту. Учинивши низку злочинів, вони виїждять за межі цієї території, області, держави. Багато циганських етнічних груп є досить мобільними та мають родичів або партнерів у різних регіонах України або й за межами держави. Завдяки цьому вони мають змогу переховуватися в оселях родичів і партнерів, що перебувають поза підозрою.

Водночас головним джерелом доходу циганських угруповань залишається наркобізнес. Діти з циганських родин самі розповсюджують наркотики. Так, навчаючись у школі, вони виявляють найбільш забезпечених дітей серед своїх однокласників. Знайшовши потенційного «клієнта», намагаються

зблизитись із ним, після чого пропонують тому спробувати наркотик, здебільшого марихуану. Перші кілька доз надають безкоштовно. Іноді (коли, на думку наркоділків, витрати можуть окупитись у майбутньому) безкоштовний наркотик надають протягом декількох місяців. Після того, як «жертва» почала регулярно вживати марихуану, їй пропонують спробувати героїн. Перші кілька доз є безкоштовними. Потрапивши у фізіологічну залежність, наркоман може перейти на екстракційний опій, якщо його статків не вистачає для придбання героїну. Наркоділки чітко усвідомлюють, що такий «клієнт» стане для них надійним джерелом прибутку на тривалий час, а отже, усі витрати окупляться сторицею [15, с. 273–274].

Ще однією особливістю оперативно-розшукової характеристики осіб циганської національності, які займаються злочинною діяльністю, є те, що до розповсюдження наркотичних засобів залучають жінок і малолітніх дітей. Вікових обмежень у циганських злочинних групах як таких не існує. Вік, з якого настає відповідальність за цей злочин, становить 16 років. А тому підлітки циганської національності відкрито розповсюджують наркотичні засоби у навчальних закладах (школах, ліцеях, паркових зонах, вуличних базарах тощо). З цією проблемою часто стикаються оперативні працівники органів внутрішніх справ: наркотики розповсюджують циганські діти, які взагалі не є суб'єктом злочину [16, с. 261].

Складність документування наркозлочинів, які вчиняють особи циганської національності, має декілька аспектів.

По-перше, цигани залучають до безпосереднього збуту наркотиків неповнолітніх дітей, ураховуючи їх неосудність. По-друге, вони здебільшого тимчасово мешкають на одному місці. Зазвичай упродовж року за однією і тією самою адресою можуть змінитися чотири-п'ять сімей. По-третє, цигани часто використовують чужі документи, ураховуючи, що для українців вони – «усі на одне обличчя».

У разі затримання наркокур'єрів зібрати докази проти лідерів циганських організованих злочинних груп практично неможливо, оскільки жодних доказів, окрім свідчень затриманих, зазвичай не

існує. А страх перед покаранням усередині клану набагато сильніший, а ніж страх перед кримінальною відповідальністю.

Єдиним дієвим напрямом протидії наркозлочинності є ефективне здійснення оперативно-розшукової діяльності оперативними підрозділами ОВС, застосування в її межах специфічних сил, засобів і методів, що дає змогу негласно отримувати інформацію щодо протиправних дій у сфері незаконного обігу наркотиків, приховано вести спостереження за особами, які становлять оперативний інтерес. Слід виявляти задум учинити злочин ще на етапі його виникнення, негласно документувати злочинні дії осіб тощо. Водночас сприяння окремими особами оперативно-розшуковій діяльності на добровільних засадах завжди було та є найбільш ефективним способом вирішення визначених завдань, одним із яких є подальша участь осіб у кримінальному провадженні як свідків обвинувачення [17, с. 229–230].

До загальних міжнародно-правових актів, які утворюють правовий базис для співпраці держав, серед іншого у сфері боротьби з транснаціональним наркобізнесом, розповсюдженням і торгівлею наркотиками, а також подолання наркотизму загалом належить Статут Організації Об'єднаних Націй (ООН), Преамбула якого містить вимогу до всіх членів організації щодо об'єднання зусиль для підтримання міжнародного миру та безпеки.

З метою уніфікації численних міжнародно-правових актів у 1961 р. було прийнято Єдину конвенцію про наркотичні засоби [18, с. 155–208], що замінила всі попередні відповідні документи. В Україні цей акт набрав чинності 15 травня 1964 р.

Небезпеку для здоров'я особи становлять також психотропні речовини, немедичне вживання яких набуває останніми роками дедалі більшої популярності. Це штучно створені медичні препарати, лікарські речовини, що впливають на психіку людини, здатні викликати стан залежності та здійснювати депресивний або стимулюючий вплив на центральну нервову систему, викликати порушення сприйняття, емоцій, мислення або поведінки. Таким чином, з 1955 р. міжнародні організації почали активно вивчати властивості таких речовин, виявляти їх небезпечний вплив на здоров'я населення в разі

зловживання. Результатом діяльності організацій стала Конвенція про психотропні речовини 1971 р. [18, с. 209–243], яка набрала чинності в Україні з 18 лютого 1979 р.

Під час учинення злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин, важливе значення має транспорт, зокрема водний. Тому в ст. 108 Конвенції ООН з морського права 1982 р. [19] передбачено, що всі держави співпрацюють у сфері запобігання та припинення незаконної торгівлі наркотиками й психотропними речовинами, яка здійснюється у відкритому морі. Для України вимоги документа стали обов'язковими починаючи з 3 червня 1999 р.

У 1988 р. було прийнято Конвенцію про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин [18, с. 244–282], яку Україна ратифікувала 25 квітня 1991 р. Водночас вона не скасувала конвенції 1961 р. і 1971 р. (ст. 25) та містить посилання на окремі їх положення.

Додатковим засобом боротьби з наркозлочинами стала Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнята у 2000 р. Метою цього документа є усунення законодавчих прогалів у сфері боротьби з транснаціональною організованою злочинністю, зокрема обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Прийняття міжнародним співтовариством такого документа є важливим кроком щодо протидії злочинам міжнародного характеру [20].

Зазначені міжнародно-правові заходи мають бути реалізовані крізь призму внутрішньодержавних, національних заходів, серед яких заходи запобігання, а також організаційні заходи подолання цього негативного соціального явища [21]. Заходи з контролю за наркотиками та протидії транснаціональному наркобізнесу в Україні слід здійснювати на основі єдиної державної політики, головною метою якої протягом найближчих років має стати превенція збільшення обсягів незаконного споживання й обігу наркотиків, а в перспективі – їх зниження.

Так, у межах Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів було прийнято програму на 2011–2015 роки,

затверджену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2010 р. № 1808-р з метою наукового та практичного забезпечення діяльності правоохоронних і судових органів щодо протидії наркозлочинності.

Нині пріоритетними напрямками протидії транснаціональному наркобізнесу для України є: профілактика наркоманії за участі всіх зацікавлених органів державної влади, місцевого самоврядування й громадських організацій; удосконалення законодавчого регулювання та нормативної бази антинаркотичної діяльності; розроблення наукового підґрунтя й упровадження новітніх технологій у сфері протидії наркоманії та наркобізнесу; ефективне використання можливостей міжнародного співробітництва. Міжнародний аспект заходів протидії транснаціональному наркобізнесу, яким займаються особи циганської національності, полягає в різноманітних правотворчих, правозастосовних та інших заходах боротьби з цим явищем, які розробляють і здійснюють на міжнародному рівні.

Підбиваючи підсумки, можна зазначити, що з метою ефективної протидії транснаціональному наркобізнесу, яким займаються особи циганської національності, необхідно: продовжувати реформування правоохоронної системи та приведення її у відповідність до світових правових стандартів; здійснювати матеріально-технічне й кадрове забезпечення спецпідрозділів, які протидіють наркобізнесу; поглиблювати співпрацю між Україною та ЄС у цій сфері, забезпечувати адаптацію національного законодавства до законодавства ЄС; організувати проведення широкомасштабного соціологічного дослідження латентності наркоманії та наркозлочинності в Україні; створити служби соціально-психологічної реабілітації хворих на наркоманію та змінити підходи до системи наркообліку; підвищити на основі міжвідомчої взаємодії ефективність профілактично-попереджувальних заходів, спрямованих на пропаганду здорового способу життя серед неповнолітніх і молоді, посилити роз'яснювальну роботу в педагогічних колективах; заохочувати участь неурядових громадських організацій, благодійних фондів, релігійних осередків у сприянні протидії незаконному обігу наркотиків; розробити й забезпечити ефективну систему протидії витоку в незаконний обіг наркотиків з об'єктів підприємницької діяльності, яким видано ліцензію на таку діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тюнін В. О. Особистість злочинця (представника етнічних меншин), який сприяє учасникам злочинних організацій та укриває їх злочинну діяльність [Електронний ресурс] / В. О. Тюнін // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 902–907. – Режим доступу :

<http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11tvoizd.pdf>.

2. Никифорчук Д. Й. Антинаркотична профілактика в навчальних закладах : [метод. рек.] / Д. Й. Никифорчук, В. Г. Панок, О. М. Стрільців. – К. : Парлам. вид-во, 2004. – 64 с.

3. Карпец И. И. Преступления международного характера / И. И. Карпец. – М. : Юрид. лит., 1979. – 264 с.

4. Стратегія та досвід боротьби з організованою злочинністю і нелегальним наркобізнесом : [матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.]. – К., 1995.

5. Гриненко І. М. Наркобізнес та національна безпеки / І. М. Гриненко. – К. : Сфера, 2002. – 211 с.

6. Буткевич Б. Українські цигани приречені на кримінал [Електронний ресурс] / Б. Буткевич // Український тиждень. – Режим доступу :

<http://www.tyzhden.ua>.

7. Ethnologue: Languages of the World, Sixteenth edition. Dallas 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=rmy.

8. EU demands action to tackle Roma poverty // BBC/New Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-12977975>.

9. Мартинець С. Найбільша кількість торговців наркотичними речовинами у Львові зафіксована серед циган / С. Мартинець // Львівський Експрес. – 2000. – № 116 (744). – 16 листоп.

10. Методичні рекомендації по методиці Розслідування злочинів, учинених особами циганської національності [метод. рек.] / Юсупов В. В., Ремський В. В., Ірхін Ю. Б., Цимбал М. М. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2010. – 46 с.

11. Европейский Союз: таможня без границ (Борьба с контрабандой наркотиков) // Зеркало недели. – 1995. – 14–20 окт. – С. 10.

12. ООН. ЭИСС. Комиссия по наркотическим средствам: доклад директора-исполнителя. – Вена, 1999. – С. 25.

13. Стрільців О. М. Незаконний обіг наркотиків в Україні: стан та тенденції. Аналітичний огляд за 2002–2008 роки / [Стрільців О. М., Крижна В. В., Карпенко Є. М., Скибінський А. Г.]. – К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. – 78 с.

14. Метелев С. Е. Криминальная миграция: Характеристика и предупреждение : [монография]. – Омск : Юрид. ин-т МВД России, 1997. – 134 с.

15. Матвійченко В. М. Особливості розслідування злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, скоюваних циганами / В. М. Матвійченко // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2003. – № 4. – С. 272–281.

16. Матвійченко В. М. Деякі особливості суб'єкта злочинів, які пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів і скоєні особами циганської національності / В. М. Матвійченко // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2004. – № 1. – С. 257–262.

17. Тарасенко Р. В. Проблеми забезпечення безпеки й соціального захисту осіб, які сприяють розкриттю злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків / Р. В. Тарасенко // Південноукраїнський правничий часопис. – 2012. – № 2. – С. 229–232.

18. Боротьба із злочинністю та взаємна правова допомога // Україна в міжнародно-правових відносинах. – К., 1996. – Кн. 1. – 1184 с.

19. Морское право: официальный текст Конвенции ООН по морскому праву с приложениями и предметным указателем. Заключительный акт третьей Конференции ООН по морскому праву. Вводная часть, относящаяся к Конвенции и Конференции. – Нью-Йорк, 1984. – 316 с.

20. Іващенко В. Міжнародні питання боротьби із злочинами у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / В. Іващенко // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 9. – С. 135–138.

21. Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) : [монографія] / за заг. ред. Ю. В. Бауліна, Л. В. Дорош. – Х. : Право, 2005. – 255 с.